

Alexandra Pesch. *Brunaöld, haugsöld, kirkjuöld: Untersuchungen zu den archäologisch überprüfbaren Aussagen in der "Heimskringla" des Snorri Sturluson. Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik 35.* Frankfurt am Main: Peter Lang, 1996. 231 sider.

Denne bog, skrevet af en tysk forsker, er et udpræget tværfagligt arbejde. Udgangspunktet er Snorris kongesagaer, især den del heraf, som omhandler den skriftløse tid i Norden. *Heimskringlas* fremstilling sammenholdes derpå med, hvad de arkæologiske efterladenskaber kan oplyse om tilsvarende forhold. Opgaven er prætentios, endda i højere grad, end tilfældet ville være ved kombination af mange andre fag. Rigtignok vedrører både det arkæologiske materiale og de tidlige skriftlige kilder fortiden; men den metodiske fremgangsmåde ved disse to kildetyper kunne ikke være mere forskellig—her taler recensenten af egen erfaring, først som arkæolog og siden hen som middelalderhistoriker. Hertil kommer, at den forskningsmæssige udvikling i de sidste generationer er forløbet meget forskelligt i de to fag. I det netop udrundne århundrede er Snorri sammen med de tidligste kilder til Nordens historie især blevet genstand for filologisk og litterær granskning, medens historikerne har været afvisende over for disse kilders sandhedsværdi. Når det imidlertid gælder arkæologien, har dennes positive nye resultater været overvældende. Om yngre jernalder samt vikingetiden kan man uden overdrivelse hævde, at vi her har fremdraget nye kilder til vor historie. Vi har fået klarlagt, hvorledes vore forfædre boede og gik klædt, og endog hvad menuen stod på. Ved hjælp af stedse mere forfinede udgravningsmetoder og under brug af dendrokronologien er opnået revolutionerende resultater; men endnu savnes, at de nye muligheder inden for faget overføres til en overordnet nyskabende syntese, i lighed med hvad eksempelvis Colin Renfrew har gjort for dele af det nordatlantiske område.

Alt i alt forekommer det mig, at Pesch nok har underskattet sværhedsgraden af den opgave, hun har stillet sig i sin bog. Takket være sin store grundighed og gode

vurderingsevne når hun imidlertid et langt stykke hen imod sit mål. Når hendes resultater ikke altid fremtræder så éntydige, som det kunne være ønskeligt, skyldes det i ikke ringe grad, at fremstillingen ofte er mangelfuldt struktureret. Og en vis tematisering af stoffet inden for den brede overordnede ramme ville unægtelig have haft sine fordele.

Brunaöld, haugsöld, kirkjuöld er titlen på Peschs bog. Ud fra disse betegnelser ville man forvente en vis redegørelse for de tre nævnte gravskikke og for den religiøsitet, som de nødvendigvis må antages at afspejle. Forfatteren synes at have overvurderet mange af sine læseseres kendskab til det arkæologiske materiale, og en kort omtale af dette ville have bidraget meget til at levendegøre fremstillingen. Man kan sige, at Pesch i udformningen af bogen har placeret sig mellem to stole, repræsenterende henholdsvis skriften og jorden, og læseren modtager skiftevis bud på disse to aspekter. Efterhånden som fremstillingen skrider frem, opdager man, at Snorris stol er den, man især får budt som siddeplads, medens arkæologiens stol sjældnere får gæster.

Bogen indledes med et langt kapitel omhandlende kilderne til Nordens ældste historie samt litteraturen hertil (9–44). Afsnittet virker lovlig omstændeligt, med unødigt mange litteraturhenvisninger, som ikke alle forekommer relevante. Det har ikke kunnet undgås, at der her har indsneget sig nogle fejl eller mangler; eksempelvis (21) udviser forfatteren manglende kendskab til Snorris store digt *Háttatal*, hvori Skuli Bårdsson vies megen opmærksomhed. Med en litteraturliste på 34 sider er det næppe overraskende, at små unøjagtigheder også kan forekomme mere generelt.

Bogens længste og vigtigste del er afsnittet begyndende med ynglingerne og strækkende sig frem til Harald Hårfager (45–99). I de seneste år har der vist sig betydelig interesse for ynglingerne—den tidligste nordiske gude- og fyrsteslæggt. Klaus Krag har givet os en dybdeborende analyse af ynglingetraditionen, medens Heinz Klingenberg har foretaget en spændende kulturhistorisk syntese af dette materiale ud fra en europæisk synsvinkel. De lange linjer i udviklingen viser på flere punkter samsvar med de arkæologiske vidnesbyrd (Gordon Childe, *The Danube in Prehistory*

[Oxford: Clarendon Press, 1929]). Tematisk slutter Alexandra Peschs bog sig fint til de nævnte forskeres værker.

I *Heimskringla* synes Snorri at gå så langt tilbage i tiden, som det har været kilde-mæssigt forsvarligt; og størstedelen af hans skildring drejer sig her om svensk forhistorie, for hvilken han nærrede stor interesse og beundring. Nok har Snorri ikke besøgt Uppland i Sverige; men han har utvivlsomt modtaget frasagn herom, måske især fra lagmanden Eskil af Västergötland, hos hvem Snorri opholdt sig i nogen tid i året 1219. Ynglingetraditionen har bemærkelsesværdige paralleller til det gamle Uppsalas fortidsminder. Når man vandrer rundt blandt disse imponerende gravmonumenter, får man en stærk fornemmelse af, at der her har været kræfter på spil ikke så forskellige fra de sociale og religiøse faktorer, som lå bag bygningen af pyramiderne i Egypten. Uppland og navnlig Mälardalen besad en vis geofysisk lighed med Nilens deltaområde. Dele af Mellem Sverige kunne opvise en dobbelt så stor frugtbarhed inden for agerbruget som det sydligere Europa. Her var der derfor grundlag for en betydelig befolkningstæthed; sammen med vandvejenes trafikale fortrin bidrog den til at skabe en stærk central politisk organisation. Noget tilsvarende—om end i meget mindre målestok—gjaldt forholdene ved Trondheimsfjorden, som da også længe var Norges dominerende landsdel. Ynglingernes arkæologiske levn er især blevet udforsket af svenske arkæologer—her kan fremhæves Birger Nermans forskning på dette felt.

Pesch har gennemgående haft en heldig hånd med dette krævende afsnit af sin bog; men hun bliver måske på sine steder unødvendig kritisk—at være negativ har jo længe været god tone, ja, ligefrem et videnskabeligt stempel. Der går ikke nogen lige vej mellem Snorris fortælling om krige og fyrster, og så jordens udtalte sprog. Det synes, som om forfatteren alligevel er fanget af den længe etablerede opfattelse fra det 19. århundrede, da forskerne fremholdt, at skriften beretter om personer og begivenheder, hvilket jorden ikke kan præstere, og følgelig fortæller arkæologien ikke historie. Men med kulturhistoriens fremmarch forekommer det mig, at arkæologien må fordre en ny faglig placering.

I et forsøg på at forene de to aspekter—Snorri og arkæologien—må man gå lidt uden for begge og skabe et historisk rum på lidt andre præmisser. Snorris stedangivelser og udmåling af tiden må tjene som bro mellem de to "stole". Da den europæiske historieskrivnings fader, grækeren Herodotos, for snart to og et halvt millennium siden stod over for en lignende opgave som den, Snorri stillede sig inden for nordisk historie, benyttede han sig af flere paralleltløbende genealogier. Især i dette øjemed studerede han regentlisterne fra fyrstendømmerne i Nærorientens bronzealder tillige med kongerækkerne fra de forskellige græske bystater, navnlig fra Sparta. Ad statistisk vej kunne Herodotos dække tiden omkring tusind år tilbage, idet han på grundlag af sit materiale kunne konstatere, at der i gennemsnit gik tre generationer på hundrede år (*Historiae* 2.142.2; jf. Hermann Strasburger, "Herodots Zeitrechnung", *Historia* 5 [1956]: 129–61, her 143–45). Antropologen David Henige er gennem studier af det afrikanske materiale nået til et lignende resultat (*The Chronology of Oral Tradition* [Oxford: Clarendon Press, 1974]). Med *Ynglingatal* havde Snorri imidlertid kun en enkelt slægtsrække at holde sig til, medens vi med fordel kan trække på erfaringerne fra Herodotos' og Heniges' studier.

I sin bog har Alexandra Pesch udarbejdet nogle fortrinlige skemaer, samlet sidst i bogen. Tabel nr. 2 (187–88) viser stamtræet for ynglingernes fyrster, begyndende med guderne Njord og Odin og sluttende med Ragnvald Heidumhæri, konge af Vestfold og fætter til Harald Hårfager. I digtet *Ynglingatal* opregnes omkring 30 slægtled; og holder vi os til Herodotos' og Heniges' resultater om måling af tidsrum ved tælling af slægtled, viser det sig, at Snorris dækning af tidsrummet fra omkring 900 e.Kr. og bagud ville føre til et tidspunkt omkring 100 år f.Kr., med en oplagt statistisk usikkerhed.

Det næste spørgsmål, vi må stille kilderne, er, hvorledes vi kan skaffe os et kronologisk udgangspunkt for at knytte nøje an til vor tidsregning, når det gælder tidsfastsættelserne i den yngre del af Snorris materiale. Og også her synes man at kunne hente et forbillede hos Herodotos. Som en kronologisk mærkesten fra sin egen tid valgte han søslaget ved Salamis i året 480 f.Kr. Den

norske arkæolog Bjørn Myhre har netop i et lignende øjemed valgt en datering fra tidlig norrøn historie, nemlig Harald Hårfagers levetid. I sin bog stiller Myhre sig ret neutral over for Halvdan Kohts og min divergens angående Harald Hårfagers levetid (Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad, og Bjørn Myhre, *Osebergdronningens grav: Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys* [Oslo: Schibsted, 1992], 267–78). Derimod synes Pesch at holde sig til Kohts kronologi; og at dømme efter hendes litteraturliste synes hun ikke bekendt med min artikel "Dateringen af Harald Hårfagers død", *Historisk tidsskrift* (Oslo) 47 (1968): 15–34. Heri vender jeg mig mod Kohts kronologi, idet Haralds lange levetid og regeringstid som enkelttilfælde ikke kan affærdiges ud fra et gennemsnitstal som i Herodotos' statistiske model. Endvidere må jeg anfægte Kohts ex silentio bevis byggende på, at de angelsaksiske krøniker ikke omtaler Erik Blodøkse i 930'erne; thi krønikerne er jo generelt fåmælte vedrørende denne periode, også hvad angår det engelske materiale.

I den ovennævnte artikel har jeg fremholdt Aris datering af Harald Hårfagers død, sat i relation til den islandske lovsigemandsrække, der som tidsindikator må betragtes som en juvel for tidlig nordisk historie. Set i forhold til europæisk middelalder er embedsmandsrækken for den islandske republiks højeste embede enestående og har i det hele taget kun sin parallel i den romerske republiks konsulrække. Den islandske lovsigemandsrække repræsenterer et faktisk tidsforløb; for samtidig med, at en lovsigemand fratræder, tiltræder hans efterfølger. Derfor udebliver alle de velkendte vanskeligheder ved brugen af regent-, pave- eller bisperækker. I en sådan embedsmandsrække danner den enkelte embedsmands funtionstid en kortere tidskala; men en simpel addition af disse tidskalaers længder, for derved at bestemme det samlede tidsforløb, er ikke uproblematisk som følge af mellemrum på et eller flere år fra den enkelte embedsmands død eller fratræden og indtil hans efterfølger var tiltrådt. Hertil kommer undertiden paralleltløbende eller overlappende regentperioder, som så kan blive talt dobbelt. Ydermere bliver disse kronologiske oplysninger indplaceret i vore kilder i forhold til varierende skæringspunkter eller nytår. Den islandske lovsigemandsrække

havde derimod et konstant skæringspunkt, nemlig afslutningen af Altingets årlige møde sidst i juni. —Vi kan trygt benytte Aris datering af Harald Hårfagers død til ét eller to år efter den første lovsigemands tiltræden i 930. Fra forordet til *Heimskringla* ved vi, at Snorri kendte både den ældre og den yngre *Íslendingabók* af Ari, og at han især støttede sig til dennes forskning.

I *Brunaöld, haugsöld, kirkjuöld* har forfatteren givet en glimrende udredning af, hvad *Heimskringla* oplyser om begravelsesformen, først hos ynglingerne og siden helt frem til Magnus Erlingsson. Det er ligeledes interessant, hvad Snorri kan meddele om, hvor ynglingefyrsterne og deres norske efterkommere er stedt til hvile. Af bogens første tabeller (181–83) fremgår, at de første 14 konger i *Ynglinga saga* tilhørte *brunaöld*, medens de følgende 26 konger i slægtsrækken var fra gravhøjsperioden. Pesch har tillige lavet en opstilling over tyve gravhøje, som alle omtales i *Heimskringla* i forbindelse med beretningen om den, som blev begravet heri. Desuden har hun på et kort over Skandinavien indtegnet alle tyve høje på de af Snorri angivne steder (190). Hans gengivelse af stedsnavnetraditionerne for nordiske høvdinges gravhøje har i flere tilfælde tjent som nøgle til, hvor arkæologerne skulle foretage en udgravning. Når det gælder gravhøjenes geografiske beliggenhed og *Heimskringlas* udsagn herom, har vi et godt eksempel på, hvorledes jorden og sagaen kan supplere hinanden, og Pesch høster nogle guldkorn i dette store afsnit af sin bog (57–125).

I lighed med en del andre forskere mener Alexandra Pesch, at scenen for den sidste del af ynglingetraditionen er skiftet fra Uppland i Sverige til det østlige og sydlige Norge; og vi har god grund til at antage, at Snorri har besøgt flere af de steder, han fortæller om. De norske udgravninger i egnene omkring Viken, især i Vestfold, har meget, som minder om de flotte uppsvenske gravhøje. Undtagelsesvis er en af disse gravhøje rejst over en kvinde, gerne kaldet Osebergdronningen; men ifølge den allernyeste forskning, indbefattet Pesch, har der snarere, eller dog også, været tale om en præstinde, som her har fået sin tjenestekvinde med sig i graven.

Kvinden i Oseberghøjen har fået et usædvanlig fornemt udstyr med i graven, og

bevaringsforholdene har været særdeles gunstige. I skibsfundet indgår bl.a. en pragtfuld firehjulet vogn samt en kane, og endvidere et vægtæppe, *refill*, hvorpå vi kan se, hvorledes en del af gravgodset har fungeret. Eftersom hovedmålet med den foreliggende bog er at efterprøve paralleller mellem jordens vidnesbyrd og Snorris fortælling i *Heimskringla*, vil jeg pege på kapitel 5 af *Halfdan den Sortes saga*, hvori der fortælles et sagn, som oprindeligt har været religiøst, men siden hen er blevet historiseret (Ólafía Einarsdóttir, "Sigurd Hjort og hans to børn i islandske kilder: En sagnhistorisk undersøgelse", *Gripla* 7 [1990]: 267–301, her 268–76). På Oseberg-tæppet ser vi en kvinde med ledsager kørende i en vogn trukket af heste. Både foran vognen og bag den er en stor gruppe mænd, og spredt ud over tæppet ses nogle store mænd holdende på et spyd eller en stav.

Dette billede minder meget om den scene i *Heimskringla*, hvor Ragnhild fra Ringerike med ledsager kører over isen på Mjøsa fulgt af hundrede mænd anført af kong Halfdans hirdmand med tilnavnet *gandr*, altså stav. Med Halfdan den Sorte som ivrig freydyrker in mente kan man tænke sig, at der oprindeligt har været tale om et *hieros gamos* mellem en freyjapræstinde og kong Halfdan (Ólafía Einarsdóttir, "Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi", *Historisk tidsskrift* [Oslo] 73 [1994]: 105–16). Kong Halfdan opretholdt kulten og blev til sin tid gravsat i adskillige høje for at blive dyrket efter døden (jf. François-Xavier Dillmann, "Pour l'étude des traditions relatives à l'enterrement du roi Halfdan le Noir," in *International Scandinavian and Medieval Studies in Memory of Gerd Wolfgang Weber*, red. Michael Dallapiazza et al., *Hesperides* 12 [Trieste: Edizioni Parnaso, 2000], 147–56).

Fra den samme fortælling i *Heimskringla* omtaler Pesch (101) Snorris beretning om Haki Hadebersærk, som ved Mjøsas bred begik selvmord viet til Odin; og på det selvsamme sted blev der rejst en høj. Nu findes der en del høje i netop dette område, og Hakis høj har derfor ikke kunnet identificeres.

I den lange fyrsterække i *Ynglingatal* er kong Olaf af Vestfold den næstsidste, og det fortælles i *Heimskringla*, at han døde af *fótverkr*. Ved udgravningen af Gokstadhøjen fandt man skelettet af en ældre mand med

tydelige gigtangreb i benet. Om han så måske ikke er død af dette, har vi her fået et led mellem jorden og skriften. —Trods fagets udprægede konkretisme er forholdet til det udgravede ikke sjældent nok så upersonligt for arkæologen, og det menneskelige element savnes ofte; men for Gokstadhøjens vedkommende får vi i *Heimskringla* endog oplyst navnet på vor "helt", samt at han var broder til Harald Hårfagers fader, Halfdan den Sorte. Af traditionen kan vi slutte, at kong Olafs høj i lighed med gravhøjene over kong Halfdan blev rejst med et religiøst formål for øje; men efter kristendommens indførelse så man negativt på gravhøjenes beboere. Dette er ret typisk for de hedenske "helgener" efter trosskiftet (Anne Heinrichs, *Der "Óláfs þáttur Geirstaðaálfs": Eine Variantenstudie* [Heidelberg: Winter, 1989]; Claus Krag, "Rane Kongsfostre og Olav Geirstadalv: Om udviklingen av to sagaskikkelser", *Historisk tidsskrift* [Oslo] 78 [1999]: 21–47). I Island, hvor en lignende udvikling kan iagttages over et bredt felt og langt op i tiden, forvandlede disse førkristne forfædre efterhånden til *draugar*. De var stedbundne og meget stædige i efterkommernes bevidsthed (Kirsten Hastrup, *Nature and Policy in Iceland, 1400–1800* [Oxford: Clarendon Press, 1990], 211–12, 255–65).

Snorri kan fortælle om Harald Hårfagers gravhøj ved Haugesund og om en kirke, som blev bygget på samme sted. Snorri beretter detaljeret om højens beskaffenhed og oplyser, at man har fjernet sten fra højen og anbragt dem på kirkegården. Dette har sikkert skullet opfattes som en slags kirkelig accept, måske lidt i stil med, at dronning Thyra og kong Harald Blåtand i Jellinge siden hen blev flyttet indenfor i kirken dér.

Under sit første ophold 1218–20 har Snorri rejst en del rundt i Norge, og han har utvivlsomt fået mange oplysninger helt tilbage fra de ældste tider, dels ved selvsyn og dels fra den lokale tradition. Fra og med Harald Hårfagers tid begynder kilderne at blive righoldigere, og efter Olaf den Hellige kan Snorri oplyse, hvor og hvorledes de enkelte konger frem til Magnus Erlingsson er blevet stedt til hvile i kirkerne rundt om i Norge. Alexandra Pesch slutter sin bog med en fyldig redegørelse for de mange byer, som efterhånden voksede frem i senvikingetiden (151–76). Snorri har med sin brede samfunds-

interesse gjort rede for byernes oprettelse og udvikling. Dette er blevet indføjet i hans overordnede kronologiske skema i regentrækken i *Heimskringla*, og når de forskellige gamle norske byer har skullet fejre deres jubilæum, har det været i henhold til Snorris fastsættelse af stiftelsesåret i sin kongesaga.

Efter at man har gennemlæst dette værk, som må have været meget arbejdskrævende, er det måske upassende at begære mere; men fraværet af et personregister og et stednavneindeks føles som væsentlige mangler. Bogen må antages først og fremmest at henvende sig til et tysk publikum; og flere af de omtalte stednavne er lidet kendte i dag eller ligefrem forsvundne. Desuden er persongalleriet i værket overordentlig omfattende. Mange af navnene fra den skriftløse tid forekommer måske kun ganske få gange i kilden, og uden et personregister kan den mindre indviede læser føle sig ret fortabt. Og i og med, at bogen er udpræget tværfaglig og henvender sig bredt til forskere, der både repræsenterer de arkæologiske og de litterære levn, ville et fyldigt register over de refererede forskere såvel som ét over de omtalte historiske personer have været meget på sin plads. Disse mangler gør, at bogen ikke er særlig læservenlig, hvortil kommer den på sine steder stramme og nok så koncentrerede fremstilling.

Min egentlige kritik imod dette værdifulde værk går især på fraværet af den religiøse dimension. Med bogens titel *Brunaöld*, *haugsöld*, *kirkjuöld* må den religiøsitet, der omgav de døde, være et centralt element. Det må ikke glemmes, at Snorri primært var religionsforsker, og under hans første norgesrejse har hans interesse for det religiøse sikkert været fremherskende. Fra overleveringen i Island kunne han få kendskab til den oldgermanske skat af digte og til den nordiske fyrstedigtning; men Snorri boede jo i et nyt land, hvor man kun i omkring hundrede år havde været bundet til de gamle guder. I Skandinavien var landskabet mærket med stednavne fra årtusinder, før kristendommen holdt sit indtog. Skjaldenes billedsprog tilhørte den gamle gudeverden; og det var ikke mindst denne erkendelse, som vakte Snorris interesse for den nordiske urtid. I den sidste del af sin bog om skjaldelæren udviser Snorri en imponerende evne til analyse og

systematik; og i *Eddaens* første del sætter han sig tydeligvis for at opbygge en sekvens over den gamle nordiske mytologis udvikling.

Nok stod Sverige i brændpunktet for Snorris interesse; men Norge var det område, hvor de vigtigste tre trin: "jøtnar–vanir–æsir" bedst kunne iagttages. I det langstrakte land Norge levede man i vidt omfang i adskilte egne lige fra ældre stenalder og frem til vikingetiden, jf. eksempelvis den mesolitiske kultur i nord. Af *Gylfaginning* fremgår det, at urbeboerne, *jøtnarnir*, ejer retten til landet. Bondestenalderens repræsentanter, *vanirnir*, må gifte sig med jøtunkvinder, og siden hen må jernalderfolkets fyrster gøre ligeså. Legitimiteten til landet var af fundamental betydning, og netop gravhøjene tjente i høj grad dette formål. Disse overmåde arbejdskrævende gravmonumenter var for folket et dobbelt symbol på tro og politik—to sider af samme sag.

For de efterladte har det været en hellig handling at stede deres kære afdøde til hvile og forberede dem godt materielt på livet hinsides, hvor de ville forblive til evig tid. At gravhøjenes beboere var rigt udstyret, var almindeligt kendt; men det var nok først efter kristendommens indtog, at gravrøvere turde hente rigdommene herfra. Med vor nyeste religion—naturvidenskaben—er vi blevet endnu mere respektløse over for svundne tiders afdøde, idet vi ikke nøjes med at fjerne gravgodset, men også fjerner de afdøde selv. Skeletterne rundt om i de europæiske museer er utallige. Men som de nye ufredsstiftere bliver vi antagelig tilgivet, fordi vort motiv er at møde og forstå de afdøde; og muligvis kan den nye molekylær-arkæologi ved hjælp af DNA-teknikken tilføre vor Überprüfung af Snorris meddelelser oplysninger om højbeboernes indbyrdes genetiske forbindelser.

Med *Heimskringla* tager Snorri en ny side af sit virke som udforsker af fortiden op. Overleveringen fra den skriftløse tid skal nu indplaceres i nordisk rigshistorie. Og i lighed med sine europæiske fagfæller går Snorri så langt tilbage i tiden, som der var kilder til.—Det har været interessant for recensenten at slå følge med Alexandra Pesch og vandre rundt i den nordiske fortid under Snorris kyndige vejledning i *Heimskringla*.

Ólafía Einarsdóttir